

Anarhistička biblioteka

Anti-Copyright

Anarhizam jučer i anarhizam danas

Frank Mintz

Frank Mintz

Anarhizam jučer i anarhizam danas

1984

<http://www.stocitas.org/>

[frank%20mintz%20anarhizam%20jucer%20i%20danas.htm](http://www.stocitas.org/frank%20mintz%20anarhizam%20jucer%20i%20danas.htm)

Originalno objavljeno u „Revija za sociologiju”, Zagreb, Vol. XIV (1984.), broj 1-2, str. 109-120. S francuskog prevela Saša Poljanec.

Citate s ruskog prevela Ljerka Devčić

anarhisticka-biblioteka.net

1984

ovdje očekivane represivne akcije): Čehoslovačka '68, Francuska '68, kulturna revolucija u Kini '67 – '68, Poljska '80 bez spominjanja nemira uzrokovanih porastom cijena: Poljska '70, Egipat '77, Maroko '81, Tunis '84. Čini mi se da bitan problem nije pitanje revolucije, jer ona je latentna, već pitanje postrevolucionarnog uređenja. Kako, naime, izbjeći stvaranje nove hijerarhije koja bi se koristila naporima drugih? Primjeri Irana i Nikaragve potvrđuju opravdanost tog pitanja. Robert Michels je u svojoj izvanrednoj studiji „Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie” iz 1913. godine posvetio jedno zanimljivo poglavlje „Profilaktičkom djelovanju anarhizma”.

Nadam se da će se to djelovanje ostvariti što je više moguće.

utječu anarhisti, a s druge strane, klasična ljevica. Radi se, u oba slučaja, o nastavnicima, studentima, činovnicima, radnicima. Nekad je u Španjolskoj bilo moguće zapaziti da su rudari u Katalonji anarhisti, dok su rudari u Austriji bili uglavnom socijalisti; poljoprivredni su radnici bili anarhisti u Andaluziji, ali socijalisti na jugu Kastilje itd. Sindikalizacija nije ovisila o profesiji već o boljoj političkoj spremnosti pojedinih organizacija.

Unatoč Bakunjinovom preferiranju Slavena i Latina, te Marxovom preferiranju Nijemaca i Turaka, marksizam se razvio u Rusiji i Latinskoj Americi, dok je anarhizam imao veoma jake odjeke u Njemačkoj nakon 1918., a u SAD prije 1914. godine. Primjećujemo također, da su, historijski gledano, marksistička i anarhistička taktika mogle biti sličnima: siromašno seljaštvo upućeno u gerilu (mahnovistička Ukrajina, i komunistička Kina); proletarijat kao pokretač revolucije (anarhistička Barcelona iz 1936. i Petrograd 1917.); revolucionarne pobune (Španjolska 1932., 1933. i Njemačka 1923., Bugarska 1923.); atentati na političare (Španjolska 1905. – 1923. i Sofija – Sveta Nedelja – 1925.); „samoubojstva” ruskih protivnika (Krivitskija i Marčenska itd.) Drugo, internacionalnu situaciju možemo rezimirati ovako: a) tehnološki progres nameće potrebu za što jačom centralizacijom; čak kada bi decentralizacija tehnički i bila moguća, ona bi zahtijevala takovu vještinu vođenja koju je nemoguće brzo steći; b) rastuća industrijalizacija i urbanizacija cijepa obitelji, izolira i depersonalizira pojedinca, tako da konzumacija postaje neka vrsta utjehe; c) ne postoje više kapitalističke ni socijalističke zemlje već blok industrijaliziranih zemalja; d) taj blok nastojat će u nedogled produžavati eksploataciju preostalog dijela planeta, i to uz pomoć manjina koje su na vlasti.

Postoji li uopće neko realno revolucionarno rješenje? Mislim da postoje tri momenta bitna za odgovor na to pitanje. Najprije, treba konstatirati da je globalna situacija nasilja, mutas mutandi, jednaka onoj iz prošlog stoljeća u vrijeme Internacionale što nije sprečavalo Marxa i Bakunjina da se nadaju revoluciji. Nadalje, zapanjuje me krhkost režima u odnosu na spontane pobune naroda (izuzimam

Mnogo mojih kolega tvrdi da anarhističke ideje postoje već kod Lao Tzea ili kod klasičnih grčkih mislilaca. Što se mene tiče, radije bih pripisao anarhizam strujanjima vezanim uz 19. stoljeće. Ukoliko bi, međutim, trebalo izabrati neki primjer iz prošlosti, odlučio bih se za Spartakove i nehijerarhijski vođene spontane pobune.

Svjesna kritika hijerarhije i socijalne eksploatacije, s pozicija pravne i ekonomske jednakosti, javlja se za vrijeme francuske revolucije. „Anarhisti” su tražili da i pariški poslanici i pariški radnici primaju jednake dnevnice, te da dvije postojeće klase: „ona koja posjeduje i ona koja ne posjeduje, tj. klasa vlasnika i klasa revolucionara” nestanu „izjednačivanjem imutka”. „Od trenutka kad neki čovjek zauzme mjesto u hijerarhiji, on postaje mrzak anarhistu, postaje krivcem.” Takvo shvaćanje funkcionara, koji je sumnjiv jer ga baza ne može opozvati, aktualno je i danas. Ali, ostali dokumenti još su jasniji. „Svatko tko razmišlja uviđa da su vlada i revolucija nespojive.”

„Sloboda je samo isprazni fantom, kad jedna klasa ljudi može nekažnjeno izgladnjivati drugu.” „Nestanite, napokon, nepodnošljive razlike između bogatih i siromašnih, velikih i malih; gospodara i sluga, Vladalaca i podanika” Kao što je pokazao William Godwin, francuska je revolucija stimulirala teorijsko mišljenje. On u svom djelu, izašlom 1873. godine, pod naslovom „An Enquiry concerning Political Justice and its influence on general virtue and happiness” (*Razmatranje o političkoj pravdi i njenom utjecaju na opću vrlinu i sreću*), inaugurira pokušaje koji će kasnije dovesti do stvaranja jedne jasne anarhističke koncepcije. Bakunjin je ovako ocijenio pretходnike anarhizma: „Owen, više filantrop nego socijalist, bio je opravdano prozvan utopistom, jer se nadao da je moguće promijeniti svijet pomoću jednog razumnog edukativnog sistema, kao da je izgradnja takvog sistema moguća u današnjem društvu!” „Fourier također zaslužuje nadimak utopista, jer se njegov sistem oslanja na prijateljsku razmjenu između kapitala, talenta i rada.”

„Čiča Cabet je također bio utopist”, „Velika greška većine tih plemenitih šampiona jednakosti, pravde i slobode, bila je u tome što

su zamišljali da se trbuhu, tj. interesu buržoaske klase, može nešto dokazati intelektualnim i moralnim argumentima.” Kad, nasuprot tome Bakunjin ocjenjuje 1830.-40. godine, to izgleda ovako: „U tom razdoblju pojavile su se po prvi put Proudhonove knjige i ideje, koje su u zametku sadržavale, ispričavam se pri tom gosp. Louis Blancu, njegovom preslabom protivniku, i gosp. Marxu, njegovom ljubomornom suparniku, čitavu socijalnu revoluciju, uključujući i socijalističku Komunu, odvojenu od Države.”

I dalje: „Iako Proudhon zasipa preuranjenim praktičnim projektima, unaprijed osuđenim, na propast, te ih stoga treba smatrati marginalnim i nebitnim, ipak njegovo djelo ostaje istinito i veliko: kritika autoriteta, ekonomska akcija i svaka neposredna ljudska akcija, federacija, kao jedini način da se unište rivalitet i rat, nagodba, kao privremena veza između zainteresiranih strana, individua ili grupa, koja se može opozvati i koja određuje prirodu odnosa onih koji su je (nagodbu op. prev.) sklopili.” Iako se anarhisti, nakon Bakunjina, većinom slažu u kritikama nekih aspekata Proudhonove misli, postoje dva momenta o kojima se obično ne govori. Prije svega, Proudhon nije nikad bio nesposobnjaković kakvim ga Marx prikazuje u „Bijedi filozofije”. U svojim osobnim komentarima Marxovog djela Proudhon spominje klevete i plagijat.

Činjenica je da je Proudhon na Marxove komentare odgovarao šutnjom, može se objasniti i njegovim prezirom.

Dobro shvativši Marxa, Proudhon mu je godinu dana prije njihovog sukoba napisao slijedeće: „...razorivši najprije sve dogmatizme a priori, ne pokušavajmo i mi sami indoktrinirati narod: ne dopuštajmo sebi kontradikciju u kojoj se našao vaš sunarodnjak Martin Luther, kada je, nakon odbacivanja katoličke teologije, počeo, uz pomoć ekskomunikacija i anatema, osnivati teologiju protentantizma.” Ipak, ostaje kao činjenica da su Proudhonovi zaključci navodili na ideju o transformaciji kapitalističkog društva iznutra, dok je Marx, kao i Bakunjin, s pravom kritizirao tu ideju. Drugo, 1863. godine Proudhon je objavio djelo „O federativnom principu i o potrebi obnavljanja partije revolucije” gdje je nedvosmisleno

postojećeg društva. Deset milijuna štrajkača (od čega je bilo sedam milijuna studentskih štrajkača dok su ostali bili nezaposleni) i ostatak populacije, bili su iznenada suočeni s anarhističkim, situacionističkim, maoističkim i trocikističkim idejama. Maoisti i trockisti zastupali su jednu borbeniju viziju proleterske akcije nego što je to bio slučaj s komunistima. Geismarova je grupa čak sastavila i analizu kojom ukazuje na to da će se društvena revolucija realizirati 1972. godine i nakon toga se raspala.

Anarhisti su ipak izvukli neku korist iz događaja koji su se zbili '68. godine i upozorili javnost i političke strukture na pojam revolucionarnog samoupravljanja. Iako nisu bitno povećali broj članova, anarhisti su dobili povećanu podršku, naročito u Francuskoj, Italiji i Španjolskoj. Situacionisti su predlagali, često na spektakularan i humorističan način, jedan zanimljiv teorijski bučkuriš, anarhističkih i marksističkih (antilenjinističkih) ideja, orijentiranih na sovjete, radničke savjete i seksualnu revoluciju. Budući da su imali veoma mali broj sljedbenika, te da su ih razdvajale unutrašnje svađe, pokret se ubrzo raspao. Mislim da je unatoč brzom političkom ozdravljenju različitih zemalja, ipak ostvareno, nakon svibnja – lipnja 1968. godine, nekoliko važnih momenata: ekspanzija feminizma, potreba za uvođenjem stvarnog samoupravljanja, odbijanje posla, uvid u lažnost kapitalističkih i marksističko-lenjinističkih rješenja. Podrška koju su neautoritarnim anarhističkim i marksističkim idejama dali intelektualci poput Jean-Paul Sartrea i Noama Chomskog, u mnogome je pomogla učvršćivanju anarhističke misli.

Koje globalno rješenje izabrati u današnjoj situaciji porasta bijede i siromaštva u zemljama trećeg svijeta i indiferentnosti koju u tom smjeru pokazuju kapitalističke i marksističko-lenjinističke zemlje, ako ne svjetsku anarhističku revoluciju?

Bilo bi demagoški završiti ovo evociranje anarhizma, bez suočavanja ove teorije, s dvije, za nju problematične situacije. Prva se tiče društvenog i geografskog okvira anarhizma. U današnje se vrijeme ne primjećuju bitne razlike između grupa na koje, s jedne strane,

„Treintistisa” koji su pogrešno bili okvalificirani kao reformatori i kojima je na čelu stajao Piero. Dodajmo tome da su se dvije komunističke partije, koje su bile relativno slabo prihvaćene u narodu, međusobno oštro kritizirale.

Ipak, anarhosindikalisti (sve tendencije zajedno) su pokrenuli pokret samoupravljanja u čitavoj zoni koju su kontrolirali radnici suprotstavljeni vojnom udaru desnice. To revolucionarno samoupravljanje tvornicama, ustanovama za obavljanje uslužnih djelatnosti, te poljoprivrednim zemljištima, mobiliziralo je jedan dio članstva UGT-a, POUM-a i dio nepolitiziranog stanovništva.

Samoupravljanje je, prema procjenama, obuhvatilo oko dva milijuna radnika u zajedničkom naporu društvenog transformiranja, u vrijeme dok je rat žestoko bijesnio: stvaranje zajedničke željezničke mreže u Kataloniji, transformacija metalurške industrije u vojnu, jedinstven izvoz agruma, što je donosio značajan devizni priliv, održavanje i povećanje poljoprivredne proizvodnje, te besplatno i dobrovoljno snabdijevanje vojske, itd.

Ista opaska, koju smo već spomenuli u slučaju anarhosindikalizma CGT-a, vrijedi i ovdje: iako se baza samoupravno organizirala, vođe se nisu bitnije osvrnule na tu činjenicu. Oni su prihvatili savez s komunistima, ušli s njima u vladu i zatvorili oči pred ekonomskim i vojnim sabotazama što su ih provodili španjolski i sovjetski komunisti.

Kada je u svibnju 1937. godine anarhosindikalistička baza spontano reagirala boreći se s oružjem u ruci, zajedno s pristalicama POUM-a, protiv snaga komunističke policije, ministri CNT-a založili su se za „mir”, tj. za respektiranje komunističkih sabotaza.

Svibanj i lipanj 1968. godine u Francuskoj ne treba gledati kao simbol faze kapitalističkog razvoja što je izazvala studentske nemire.

Francuski se studenti nisu samo oštro bunili (kao studenti u SAD-u i Njemačkoj), već su na njih snažno ideološki utjecali izvori s pariškog fakulteta Nanterre. Taj se utjecaj proširio zahvaljujući medijima i tako izazvao prvo štrajk solidarnosti, a zatim pobune protiv

razvio sistem koji se suprotstavlja „administrativnoj i vladinoj hijerarhiji i centralizaciji”. Kao što je to primijetio Bakunjin, Marx je u analizama Pariške komune preuzeo taj sistem.

Čini mi se da Bakunjinov tekst koji slijedi predstavlja neku vrstu sinteze razmišljanja o Proudhonu, Marxu i samom Bakunjinu: „Proudhon je, bez obzira na sve napore koje je učinio da bi uzdrmao tradiciju klasičnog idealizma, ostao cijeli svoj život nepopravljivi idealist, metafizičar u dubini duše, inspiriran ponekad (kao što sam mu to dva mjeseca prije smrti rekao), Biblijom, ponekad, rimskim pravom. Marx je kao mislilac bio na dobrom putu. On je kao princip postavio tezu da je svaka politička, pravna i religiozna evolucija ne uzrok, već rezultat ekonomske evolucije. Radi se, o velikoj i plodnoj misli, koju, međutim, Marx nije sam izmislio, jer su je, osim njega, i drugi naslutili i djelomično izrazili. Ipak, njemu pripada čast utemeljenja te misli, budući da ju je postavio kao osnovu svog ekonomskog sistema. S druge strane, Proudhon je puno bolje shvatio smisao slobode. On je, u trenucima kad se nije bavio doktrinom ili metafizikom, imao pravi instinkt revolucionara: divio se Sotoni i proklamirao anarhiju. Moguće je da je Marxov sistem slobode teorijski racionalniji od Proudhonovog, ali mu zato nedostaje instinkt za slobodu. Budući da je i Nijemac i židov, on je od glave do pete autoritaran. Otuda dva suprotstavljena sistema: a) anarhistički, Proudhonov sistem, koji smo mi proširili, razvili i oslobodili njegova – smiješna metafizičkog, idealističkog i doktrinarnog okvira, prihvaćajući u potpunosti materiju u znanosti i socijalnu ekonomiju u historiji kao osnovu sveg kasnijeg razvoja, b) te sistem Karla Marxa šefa njemačke škole autoritarnih komunista.” Postoje dvije diskutabilne ideje na ovoj stranici: teorija naroda (o kojoj ću nešto više reći malo dalje) i prihvaćanje marksističke ekonomske analize, koju neki anarhisti ili odbijaju ili uopće, kao takvu, ne prihvaćaju. Ako se, s jedne strane, u Bakunjinovom anarhizmu mogu naslutiti pokušaji da se Marxove ideje oslobode svog autoritarnog karaktera, onda treba, s druge strane, zahvaliti Karlu Marxu za ovjekovječenje anarhističkih ideja, koje je želio uništiti. Marxova analiza Pariške

komune, koju je preuzeo Lenjin, je, unatoč kontradikcijama, izvor antibirokratskog osvještavanja velikog broja sovjetskih i kineskih disidenata.

I na kraju, kratki Marxov tekst „Bilješke uz Bakunjinovu knjigu *Etatizam i Anarhija*” predstavlja ilustraciju Marxove sljepoće u odnosu na probleme hijerarhijske revolucionarne organizacije. Tom marksističkom izboru Bakunjinovih ideja možemo dodati njegovu poziciju koja se odnosi na nacionalnu nezavisnost: „Kao protivnici svakog gospodstva mi se, razumljivo, odričemo tzv. historijskih prava i granica. Za nas Poljska počinje i doista postoji samo tamo gdje ljudi spoznaju sebe i žele biti Poljacima, a završava tamo gdje oni, odričući se zasebnog poljskog saveza, žele biti slobodnim članovima drugih saveza.” Dovoljno je zamijeniti Poljsku i Poljake s bilo kojom etničkom grupom da bi se dobilo logično rješenje.

Posljednji Marxov propust je zaboravljanje i izjednačavanje Bakunjinove pozicije s pozicijom Nečaeva, u pitanjima ilegalne borbe. Deseci tajnih udruženja, koje je kreirao Bakunjin, imala su za cilj olakšati provociranje socijalne revolucije; dvije osnovne konstante, međutim, bile su slijedeće: a) „Ovo udruženje polazi od stajališta da revoluciju ne izvode ni individue niti tajna udruženja. One kao da se same proizvode, pokrenute logikom stvari, te kretanjem događaja i činjenica.” b) „Ova organizacija isključuje svaku ideju diktature i tutorske upravljačke moći.”

Možemo samo primijetiti da Bakunjin upoznaje s tim idejama Nečaeva, autora dobro poznatog „Katekizma”.

Bakunjin piše: „Narodne revolucije nastaju samom silom stvari i onim historijskim tokom, koji podzemno, nevidljivo, neprestano i polako, teče u narodnim slojevima.” „Organizacija mora biti prožeta mišlju da je ona sluga i pomoćnik naroda, a ne gospodar i naredbodavac i to ni pod kakvim izgovorom, čak ni pod izgovorom narodnog dobra.” Treba svakako dodati da je Bakunjin, nakon poznanstva s Nečaevim dodao novu i preciznu napomenu svojim propisima o tajnim društvima: „Svaki brat ima pravo odbiti specijalne misije, (ili posebne usluge) koje mu se daju u zadatak, bez obzira

anarhistima i Nestorom Mahnom, kao i velik broj drugih pobuna, pokazali su, tadašnjim anonimnim pristalicama, pravilnost Bakunjinovih anarhističkih analiza i projekata. Lenjinova Čeka i Crvena armija Trockog predstavljale su, međutim, neumljivog protivnika, koji je uspio uništiti kako anarhističku opoziciju, tako i komuniste u bazi, te svaki radnički zahtjev za autonomijom. Zaključak koji su iz ovog iskustva izveli anarhisti bio je dvojak: 1) Potreba da se privuče što veći broj pristalica kako bi se osigurala aktivna prisutnost usmjerena na onesposobljavanje manipulirane propagande lažnih socijalista, 2) stvoriti što efikasniju organizaciju. Taj posljednji zaključak bio je poticaj za pripremanje projekta nazvanog Aršinovljeva platforma (koji je *de facto* realizirala grupa okupljena oko Nestora Mahnoa), i koji je izazvao žestoku polemiku 1926. — 1927. godine, jer ga je većina anarhista smatrala odviše autoritarnim.

Iz tog je razloga bila zadržana klasična struktura slobodno koordiniranih grupa koja u pogledu organizacije nije dala zadovoljavajuće rezultate. S marksističke točke gledišta, revolucionarno sudjelovanje anarhista u španjolskom građanskom ratu nije bilo moguće. Prvo zato što je „prirodni razvoj anarhizma, njegovo nestajanje, a potom gašenje”, a drugo zbog toga što „anarhisti i sitna buržoazija nisu ništa naučili u Španjolskoj 1873. godine”.

Španjolska je međutim, u ljeto 1936. godine imala razjedinjenu radničku klasu (vrlo velike razlike između socijalističkog sindikata UGT-a Union General de Trabajadores (Generalna unija radnika) i anarhosindikalističkog CNT-a — Confederación Nacional del Trabajo — (Nacionalna konfederacija rada), unatoč jednom pokušaju radničkog saveza pod propagandističkim sloganom „UHP” (Union de Hermanos Proletarios — (Unija proletherske braće). Tome treba dodati da su u UGT-u bile prisutne dvije struje od kojih je jedna bila revolucionarna i predvodila ju je socijalistička partija na čelu s Largom Caballerom, a druga reformistička, a predvodio ju je Indalecio Prieto. Ista podjela bila je prisutna i u CNT-u između pristalica bliske revolucije, zatim „Faistasa” pristalica Anarhističke iberijske federacije (FAI), s Durrutijem, Garcinom Oliverom na čelu, i na kraju

op. prev.) djelo anarhista, ipak se zapravo radi o organiziranju ljudi s različitim političkim opredjeljenjima, koji imaju u vidu sindikat kao pokretački element buduće društvene organizacije.

Na anarhističkom i marksističkom planu, ta ideja povlači za sobom ukidanje čisto političke organizacije. U Francuskoj, na anarhističkom kongresu u Amsterdamu održanom 1907. i u Španjolskoj, jedan je određen broj anarhosindikalista (od Monattea do Peirea) izjavljivao da njihovim koncepcijama ne treba tutorstvo anarhista. U SSSR-u je „Radnička opozicija” Kolontajeve i Šljapnikova tvrdila da je komunistička partija nepotrebna jer životom zemlje upravlja ju sindikati putem sovjeta.

Čini mi se da anarhosindikalizam prihvaća dvostruku praksu, što je rezultiralo nizom propusta. S jedne strane, istaknuti borci, postavljeni na ključna mjesta, služe se manipulacijama, sklapaju sumljive saveze; što zbog isticanja vlastitih težnji, što zbog očuvanja vlasti. Osim toga se, pod izlikom poboljšavanja sindikalnog aparata, paralizira akcija baze. U Francuskoj su revolucionarni sindikalisti i anarhosindikalisti potpuno odbacili radničku spremnost na borbu 1909. godine. S druge strane, nepobitna je činjenica da anarhosindikalistički projekt posjeduje izvanrednu preciznost i logiku: „Emancipacija radnika bit će djelo njih samih.” Upravo odatle proizlazi radničko povjerenje i osjećaj autonomnosti.

U Španjolskoj su rezultate, što su ih postizale burze rada, primjenjivale sindikalne sekcije: opismenjavanje, kultura, borba protiv alkoholizma i kockarskih igara, učinile su anarhosindikalističku etiku koja je potvrđena podvizima anarhosindikalista iz vremena građanskog rata od 1936. — 1939. godine, neobično poštovanom.

Anarhisti nisu sudjelovali u ruskoj revoluciji 1917. godine jer unutrašnji preokret iz 1905. godine ne samo da „nije rehabilitirao anarhiju, nego je dapače doveo do historijske likvidacije anarhizma”. Realnost je često složenija nego što su želje pa bile one i marksističke: sovjeti radnika organizirani u anarhosindikalističkoj i sindikalno revolucionarnoj tradiciji, pobuna u Kronstadtu u ime treće, stvarno radničke revolucije, buna ukrajinskih seljaka na čelu s

na to da li ga u obavljanju zadatka sprečavaju: njegova specifična pozicija, neke okolnosti, bolest, njegova osobna priroda ili njegovi osobni stavovi ili osjećaji.”

Spomenimo kao zaključak toj teorijskoj evokaciji anarhizma i Bakunjinu, Marxov citat (i njegov humor): „Sve što je gosp. Bakunjin učinio svodi se na nevješto smiješan umak Proudhonovog i Stirnerovog anarhizma, tj. na slobodnu organizaciju radničkih masa od baze do vrha (glupost!).”

Ja pak mislim da je Marx time učinio hommage Bakunjinu, priznavši mu obranu Proudhonovog kolektivnog sistema, te Stirnerove teorije o vrijednosti individuuma i njegovog života u društvu.

Između 1876. (Bakunjinova smrt) i 1906. godine (Amienska povelja i polet revolucionarnog sindikalizma), javlja se više anarhističkih struja koje su se održale do danas.

Najprije su se javili kratki i neplodni pobunjenički pokušaji u Italiji (koje su vodili Malatesta i Cafiero), koji su pokazali da radnici još nisu bili spremni provesti revoluciju. Činilo se tada da bi neke nacionalne borbe mogle, zahvaljujući sudjelovanju anarhista, dovesti do revolucije. Malatesta je s tim u vezi pokušao ući u Hercegovinu 1876. godine, ali je bio zadržan u Hrvatskoj. Bilo je i nekih pokušaja Talijana da odu na Kretu, ali je svakako najvažnije sudjelovanje anarhista bilo u Makedoniji 1903. godine. U Latinskoj Americi najpoznatiji pokušaj je okupacija južne Kalifornije 1911. godine.

Nasuprot tim neuspjesima, javljaju se dva bitno nova i važna momenta — ilegalizam i pripremanje za revoluciju. Ilegalizam se najprije karakterizira atentatima u Francuskoj između 1892.-1894. godine, kojima je cilj bio slabljenje buržoaske pravde, i buržoazije, koja je progonila anarhiste. Tu su Ravacholove bombe, zatim Vaillatove bombe koje su trebale osvetiti Ravachola i na kraju bombe Emile Henrya, postavljene zato da bi osvetile Vaillanta. Izjava Emile Henrya „...napao buržoaziju u gomili, bez biranja žrtava” ne odgovara izjavama i praksi anarhista. „Revolucija nije ni osvetoljubiva niti krvava.” Malatesta i Kropotkin su smatrali da bi hrabrost

ilegalaca bila bolje upotrijebljena kad bi bila uposlena u službi svakodnevnih anarhističke borbe.

Buržoaski tisak i nekad i danas ipak kultivira sliku anarhista s bombom, iako atentati karakteriziraju irske nacionaliste i ruske revolucionare!

Jedan drugi tip ilegalizma bio je krađa, što je imala za cilj financiranje revolucionarnog pokreta. Time su se služili borci kao Clement Duval i Vittorio Pini, a kasnije Španjolci kao Garcia Oliver, Ascaso i Durruti. Većina anarhista, angažirana u pripremanju revolucije, ne odbijaju pri tome, kritičku pomoć ilegalcima u zatvorima. Malatesta, Elise Reclus, Kropotkin, širili su s uspjehom anarhokomunizam, tj. prihvaćanje komunističkog rješenja u budućem anarhističkom društvu, dok su Proudhon i Bakunjin bili kolektivisti, zalažući se za zadržavanje naknade za rad. Čisto radničke organizacije, kao one iz vremena Internacionale gubile su utjecaj, osim u Španjolskoj.

Nasuprot toj tendenciji Pelloutier, Pouget, itd. zamišljali su organiziranje radnika na bazi globalnog upravljanja društvom nakon uništenja kapitalističkog režima.

Ali o tome ćemo opširnije govoriti nešto dalje.

Paralelno s intenzivnim pripremanjem za revoluciju, postojale su i druge orijentacije, za koje se čini da su u osnovi bile pacifističke. Paul Robin, koji je u to vrijeme izazivao skandale, bio je animator i strateg anarhističke pedagogije (mješovitost u školama, znanstveno i literarno obrazovanje, itd).

Njegov učenik u Španjolskoj, Francisco Ferrer Guardia, bio je optužen za organizaciju jednotjednih antimilitarističkih nemira protiv upućivanja regruta u Španjolski Maroko i strijeljan. Max Stirner, koji je još kao student upoznao Marxa i Engelsa i koji je objavio svoje djelo već 1845. godine. postao je poznat u Evropi, zajedno s dvojicom sjeverno-američkih individualista J. S. W. i Henryem Davidom Thoreauom, tek krajem 19. stoljeća. Njegov se utjecaj pomiješao s utjecajem ilegalista, te s drugom stranom aktivnosti Paul Robina: neomaltuzijanskom propagandom, nago-

vještavanjem problematike seksualnog, vezane za slobodnu ljubav, emancipaciju žena, te zajednice, organizirane, ekonomski i seksualno, kolektivistički. Giovanni Rost osnovao je slavnu zajednicu La Cecilia u Brazilu, o kojoj je ostavio zanimljiva svjedočanstva. Taj je pravac imao mnoštvo aspekata od kojih su najpoznatiji: prirodna medicina, umjetnički boemizam itd. Mnoge poznate ličnosti kao: Oscar Wilde, Pissaro itd. bili su pod utjecajem spomenutog pravca do te mjere da se anarhizam često miješao s individualnom egzaltiranošću. Lav Tolstoj bio je za života zadovoljan činjenicom da ga anarhisti prihvaćaju kao mislioca. Iako je njegov religijsko-antihijerarhijski pokret često bio krivo shvaćen, (naročito s Gandijeve strane), ipak je on u Rusiji, Bugarskoj i čak u Kini imao pristalice – anarhista koji su slijedili put nenasilja.

Odbijanje plaćanja poreza koji služe za financiranje vojske i policije, odbijanje državne škole koja podučava služenje hijerarhiji, odbijanje crkve koja opslužuje lažnu sliku boga, odbijanje posla u tvornicama jer bi to značilo prihvatiti eksploataciju u korist lošeg čovjeka... Tolstojeva doktrina nenasilja pretpostavljala je, u stvari, stalnu životnu borbu. Tolstojevi sljedbenici punili su zatvore i izdržavali duge kazne. Sovjetski ih je režim na kraju uništio.

Nepotrebno je, uostalom, inzistirati na točno određenim granicama između različitih anarhističkih pravaca. Stoga ću sada samo spomenuti nekoliko povijesnih događaja bitnih za anarhizam, jer je svaki od njih aktivirao i neke nove anarhističke pravce.

CGT (Generalna konferencija rada) je u Francuskoj kolijevka kako revolucionarnog sindikalizma tako i anarhosindikalizma, bez mogućnosti da se ta zbrka izbjegne. Između 1906. i 1911. godine u CGT-u dominira tendencija koju karakterizira neposredna akcija (pregovaranje između poslodavaca i radnika bez intervencije države), popraćena primjenom sabotaže (od namjernog uništavanja strojeva do otkrivanja bespravnih postupaka kojima se eventualno služio patronat da bi osigurao prodaju) i na kraju, ono što je u očima sindikalista najvažnije, obuka radnika od strane radnika: osnivanje tzv. „burza rada”. Iako je teorijska elaboracija (sindikata